

Zygmunt Zagórski
Poznań

PROFESOR WŁADYSŁAW KURASZKIEWICZ
JAKO BADACZ HISTORII JĘZYKA POLSKIEGO

I. 1. Wieloletni, bardzo bogaty dorobek naukowy Profesora Władysława Kuraszkiewicza odzwierciedla niezwykle obszerne pole obserwacji poznawczej, a także szerokość oraz głębokość problematyki badawczej. Cele badań Profesora były z reguły dalekosiężne. Dzieli się poza tym na teoretyczne i praktyczne (chodzi tu o dydaktykę uniwersytecką i szkolną, upowszechnianie wiedzy językoznawczej, doskonalenie pracy leksykograficznej m.in. od strony użytkowej). Dla osiągnięcia tych celów służył Profesorowi zespół zróżnicowanych metod badawczych. Na pierwszy plan wysuwa się tu metoda filologiczna. Dla uściślenia opisu jakościowego służą metody ilościowe (metoda statystyczna i metoda stylometryczna). Do stosowanych przez tego Uczzonego metod jakościowych należą, z ogólniejszych, metoda indukcji niezupełnej i stosowana dość często indukcja zupełna, a z bardziej szczegółowych: metoda historyczno-porównawcza, rekonstrukcji wewnętrznej i chronologii względnej. Wspomniane wyżej metody ilościowe podporządkowane są metodom jakościowym.

Dużą wagę przywiązywał Profesor Kuraszkiewicz do tworzenia jak najobszerniejszej dokumentacji materiałowej. Szczegółowa, gruntowna analiza pracownice zebranego materiału językowego pozwoliła Profesorowi na wyciągnięcie odpowiednich wniosków i na dojście do syntezy. Zasadniczą bowiem dyrektywą w procedurze badawczej Profesora było budowanie jakiegokolwiek teorii tylko w takim zakresie, na ile pozwalają bardzo solidnie podbudowane materiałowo wyniki badań.

2. W działalności twórczej Profesora Władysława Kuraszkiewicza można wydzielić następujące główne nurty: 1) badania szeroko rozumianej historii języka polskiego, w tym historii języka ogólnopolskiego (polskiego języka literackiego) i dialektów polskich; wiążą się z tym m.in. badania leksykologiczne (łącznie z badaniami onomastycznymi) i leksykograficzne; 2) badania historii języków wschodniosłowiańskich, łącznie z badaniami dialektów tych języków; 3) nurt edytorski. Wymienione nurty badawcze (i związane z nimi ciągi tematyczne) charakteryzuje spójność. Wspomniane badania polonistyczne i slawistyczne dotyczą różnych poziomów (systemów cząstkowych) języka, zwłaszcza zaś leksyki, fonetyki z fonologią i akcentu.

W przeprowadzonych na szeroką skalę badaniach historycznojęzykowych stosował Profesor rekonstrukcję regresywną i progresywną.

3. Pierwszym ciągiem prac historycznojęzykowych Profesora Kuraszkiewicza są studia nad rozwojem polskich samogłosek nosowych (*Z historii polskich samogłosek nosowych*, 1927 i kilka dalszych artykułów). Problematyka tych studiów jest rozległa i ważna zarówno ze względu na rekonstrukcję stanu praslówiańskiego, prapolskiego i staropolskiego w tym zakresie, jak i ze względu na rozwój i status samogłosek nosowych w języku ogólnopolskim i w dialektach polskich. Nowatorski pod względem metodologicznym charakter ma książka pt. *Studia nad polskimi samogłoskami nosowymi. Rezonans nosowy* (Kraków 1932)¹. Zastosowano tu z powodzeniem dwie metody badawcze: filologiczną i statystyczną w odniesieniu do obszernego materiału językowego. Badania te utrwaliły twierdzenie Profesora, że „polska wymowa rozszczepiona samogłosek nosowych jest z pewnością wytworem polskim”. Do problematyki zawartej w tym studium nawiązuje Profesor w publikacji pt. *O wargowej artykulacji polskich samogłosek nosowych* (1933). „W badaniach nad rezonansem nosowym st.-polskich samogłosek nosowych – pisze Autor – zwróciłem uwagę także na ich wargową artykulację, co dotychczas w nauce było prawie zupełnie pomijane” (s. 3).

W związku z badaniami gramot halicko-wołyńskich XIV-XV wieku powstał nowatorski pod względem metodologicznym artykuł na temat realizacji polskiego *e* długiego w owym czasie (*O wymowie polskiego e długiego w XIV-XV wieku*, 1933).

4. Programowy charakter dla ówczesnych studiów nad przeszłością dialektów polskich ma praca pt. *Współczesne zagadnienia polskiej dialektologii historycznej* (1936). Trzeba podkreślić, że Profesor Kuraszkiewicz nie tylko współtworzył polską dialektologię historyczną, lecz także był jednym z tych, którzy ją ugruntowali. Do wspomnianego ciągu należą np. takie publikacje, jak *Pomorsko-mazowiecki liczebnik siet(e)m* (1948), *Oboczność -év// -óv- w dawnej polszczyźnie i w dzisiejszych gwarach* (1951).

5. Fundamentalną syntezę dotyczącą ożywionej dyskusji na temat pochodzenia i rozwoju języka ogólnopolskiego, która powstała na podstawie badań Profesora w zakresie polskiej dialektologii historycznej, zawiera książka pt. *Pochodzenie polskiego języka literackiego w świetle wyników dialektologii historycznej* (1953). Autor stwierdza m.in., że „polski język literacki w swym historycznym rozwoju zespolił tendencje językowe ze wszystkich głównych narzeczy polskich: wielkopolskiego, małopolskiego, mazowieckiego i wschodniego, stając się przez to ponaddzielnicowym ogólnonarodowym”. Tego rodzaju umiarkowana opinia o genezie i rozwoju języka ogólnopolskiego w końcu przeważała w dyskusji na ten temat. Ważna jest poza tym też uwaga, że „system języka w każdej chwili jest wypadkową różnych wpływów zewnętrznych i swoistych tendencji rozwojowych” (s. 5).

Wspomniana praca została wydana po raz drugi w publikacji zbiorowej pt. *Pochodzenie polskiego języka literackiego* (1956), a także później w skróconej postaci w języku

---

¹ W celu uzyskania pełnej informacji bibliograficznej odsyłam do *Bibliografii prac Profesora Władysława Kuraszkiewicza za lata 1927-1985* zestawionej przez K. Zierhoffera, W. R. Rzepkę i B. Walczaka, zamieszczonej [w:] W. Kuraszkiewicz, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa-Poznań 1986, s. 22-39. Przywołując poszczególne prace, ograniczam się na ogół do podania roku wydania.

francuskim (1963). Istotnym uzupełnieniem informacji zawartych w tych publikacjach jest artykuł pt. *Tło społeczne rozwoju polskiego języka literackiego* (1956).

Sprawy podziału formalno-funkcjonalnego szesnastowiecznej polszczyzny dotyczy artykuł pt. *Z różnic języka potocznego i literackiego w XVI wieku* (1962). Autor stwierdził tu, że „badanie różnic językowych [i] stylistycznych między poszczególnymi utworami oraz między prozą i wierszem, czy między poszczególnymi autorami jest możliwe dopiero po sporządzeniu pełnych katalogów słownikowych i gramatycznych z badanych tekstów. Nie wystarcza samo stwierdzenie, że dany wyraz pojawia się lub nie w jakimś utworze, bo tylko częstotliwość używania wyrazu w tekście może świadczyć o stopniu jego przyswojenia i smaku autora” (s. 232).

6. Cennym przyczynkiem do badań nad powstaniem i rozwojem w języku ogólnopolskim rzadkiej wśród języków słowiańskich fleksyjno-składniowej kategorii męskoosobowości jest publikacja pt. *Uwagi o gen.-acc. pl. męskich form osobowych w XVI wieku* (1961). Kategoria ta nie jest do końca wyjaśniona z punktu widzenia genezy i chronologii w relacji język ogólnopolski : polskie gwary ludowe.

Bardzo wartościowym składnikiem twórczości naukowej Profesora Kuraszkiewicza w zakresie historii języka polskiego są też inne prace dotyczące polszczyzny szesnastowiecznej, w tym studia nad tworzywem językowym utworów Mikołaja Reja. Profesor był znakomitym znawcą języka tego pisarza.

7. Ważne dla poznania rozwoju polszczyzny XVI wieku są też głębokie studia nad materiałem językowym zawartym w *Słowniku łacińsko-polskim* Jana Mączyńskiego (np. 1962, 1963, 1983).

8. Integralną częścią szerokich badań historycznojęzykowych Profesora są Jego studia onomastyczne (np. *Nazwiska na -owic w Warszawie XV–XVI wieku*, 1951 i in.).

9. Profesor Kuraszkiewicz przyjął dyrektywę metodologiczną, że do badań językoznawczych pożyteczne jest wprowadzenie myślenia ilościowego, że kwantum w systemie językowym (w langue, w kompetencji językowej), ale też w jego realizacji (w parole, w performancji) odgrywa ważną, chociaż nie pierwszorzędną rolę. W odniesieniu do tekstów, czyli łącząc to z szeroko rozumianymi badaniami tekstologicznymi, można, oczywiście, powiedzieć, że lepiej ugruntowane, ściślejsze wnioski dadzą się wyprowadzić wtedy i tylko wtedy, gdy są nam znane i włączone są do analizy od strony jakościowej i ilościowej wszystkie elementy danego tekstu (z zastosowaniem zatem indukcji zupełnej).

Zasługą Profesora jest opracowanie na gruncie polskim metody ilościowej dotyczącej badań bogactwa słownikowego różnych tekstów, w szczególności zaś słownictwa utworów literackich. Wiąże się to ściśle z badaniami historycznojęzykowymi Profesora, w tym głównie z Jego studiami nad językiem polskim XVI wieku, a także z zakrojonymi na szeroką skalę badaniami leksykologicznymi i leksykograficznymi. Opracowanie wspomnianej metody stanowi przełom w klasyfikowaniu, opisie i wartościowaniu zasobu słownikowego różnych tekstów z ewentualnym włączeniem do tej procedury badawczej problematyki stylistycznej i tekstologicznej.

Podstawowe zagadnienia związane z omawianą metodą zawiera napisany wspólnie z matematykiem J. Łukaszewiczem artykuł pt. *Ilość różnych wyrazów w zależności od długości tekstu* (1951). Metoda ta uściśla ujęcie jakościowe m.in. w obszernym studium pt. *Szkice o języku Mikołaja Reja* (1960). Profesor rozszerza informacje i perspektywy

badawcze dotyczące interesującej nas metody kwantytatywnej w publikacji pt. *Statystyczne badanie słownictwa polskich tekstów XVI wieku* (1958). Doskonali tę metodę i rozszerza jej stosowanie w badaniach utworów literackich z innych okresów w publikacjach pt. *Obfitość słownictwa w kilku dużych tekstach polskich* („*Postylla*”, „*Wizerunek*”, „*Worek Judaszów*”, „*Pan Tadeusz*”, „*Beniowski*”, „*Lalka*”, „*Popioły*”, „*Kwiaty polskie*”) (1973), *Częstotliwość wyrazów w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza i w Wizerunku Mikołaja Reja* (1975). Polepszenie wyników tego rodzaju badań uzależnione jest, według Autora, od uwzględnienia semantyki i funkcji składniowych haseł, a to z kolei uzależnione jest od opracowania pełnych słowników dużych tekstów i słowników autorskich (*Częstotliwość wyrazów w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza i w Wizerunku Mikołaja Reja*, s. 94).

10. Szeroka działalność twórcza Profesora dała w wyniku także inne wzorowe, pozytywne dla dalszego rozwoju nauki publikacje, jak m.in. *Grzegorz Paweł z Brzezin: O różnicach terazniejszych to jest co o jednym Bogu Ojcu i Synu Jego jednorodzonym i o Duchu Świętym prawdziwie rozumieć* (razem z K.Górskim; 1954), *Mikołaj Rej: Postylla*, cz. I, II (opracowane i wydane wspólnie; 1965) i inne tego rodzaju publikacje, w tym monumentalne wydania rot sądowych: *Zapiski i rot polskie XV-XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej* (razem z A. Wolffem; 1950) i 5 tomów wielkopolskich rot sądowych z XIV-XV wieku (razem z H. Kowalewiczem; 1959, 1960, 1967, 1974, 1981). Zgromadzony materiał językowy (rot polskie i wielkopolskie) stanowi solidną podstawę źródłową także dla wielu przyszłych pokoleń badaczy staropolszczyzny (w tym szczególnie jej odmiany potocznej) i kultury staropolskiej.

11. Przypomnijmy, że w dorobku naukowym Profesora badania szeroko rozumianej historii języka polskiego, w tym historii języka ogólnopolskiego i dialektów polskich, i nurt edytorski należały do głównych zespołów tematycznych Jego badań językoznawczych. Pozostawały one w stosunku komplementarnym do innego szerokiego nurtu badań Profesora jakim były gruntowne badania historii języków wschodniosłowiańskich, łącznie z badaniami dialektów tych języków.

II. 1. Twórczość naukowa Profesora Władysława Kuraszkiewicza w zakresie historii języka polskiego, w której uwzględnia się wewnętrzny rozwój języka i towarzyszące temu określone warunki zewnętrzne, czyli w pewnym stopniu podobnie, jak zakładał J. Baudouin de Courtenay (choć tego nie zrealizował; *Zarys historii języka polskiego* [1922])², przebiegała równoległe do tego rodzaju twórczości innych specjalistów; na przykład: T. Lehra-Spławińskiego (1947, 1951), S. Urbańczyka (1950), Z. Klemensiewicza (1954, 1961, 1965, 1972), T. Milewskiego (1969); później B. Walczaka (1995).

J. Baudouin de Courtenay uważał, że „uogólnienia językoznawcze będą zakreślać coraz szersze kręgi i coraz bardziej łączyć językoznawstwo z innymi naukami: z psychologią, z antropologią, z socjologią, z biologią” (*Językoznawstwo czyli lingwistyka w wieku XIX*, [1901]³).

---

² Przedruk w: *Dziela wybrane*, V, Warszawa 1983, s. 100, 108-109.

³ Przedruk w: *Dziela wybrane*, I, Warszawa 1974, s. 22.

Włączenie do badań historycznojęzykowych pogranicza tematyczno-problemowego na styku językoznawstwa z innymi dyscyplinami naukowymi, takimi jak historia, socjologia, historia i antropologia kultury, psychologia wprowadza do tych badań stosowanie, zazwyczaj w ograniczonym zakresie, metod na gruncie językoznawstwa heteronomicznych lub przynajmniej korzystanie w odpowiednim stopniu z wyników badań poczynionych na gruncie wspomnianych dyscyplin. I. Bajerowa, pisząc o problematyce socjolingwistycznej w historii języka (*Niektóre treści i metody socjolingwistyczne w historii języka*, 1972), zwraca m.in. uwagę na to, że na przykład „motywy socjolingwistyczne rozrastają się w historii języka polskiego w miarę upływu czasu” (s. 27). Zdaniem autorki, „współczesny językoznawca w pełni ma prawo korzystać z wyników innych nauk, jeżeli w jakiś sposób wyniki te pomogą mu do pełniejszego wyjaśnienia materiału językowego” (s. 29).

Ogólnie można powiedzieć, że mamy tu do czynienia z nowszym sposobem traktowania tego, co nazywamy historią języka, w przeciwieństwie do tego, co nazywamy gramatyką historyczną, widząc w pierwszym wypadku dyscyplinę należącą do językoznawstwa zewnętrznego (otwartego), w drugim zaś dyscyplinę pozostającą w obrębie tradycyjnego językoznawstwa wewnętrznego.

Na marginesie warto przypomnieć, że historię języka polskiego jako odrębny w stosunku do gramatyki historycznej języka polskiego przedmiot nauczania na filologii polskiej zaczęto wprowadzać do programu dydaktycznego (wykłady, ćwiczenia) w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia. W praktyce nie od razu oba te przedmioty wyraźnie oddzielano. Konieczne było, także na szczeblu asystenckim, wypracowanie odpowiedniego ujęcia.

Do publikacji, w których podział ten nie jest jeszcze wyraźnie zaznaczony należy praca S. Słońskiego (*Historia języka polskiego w zarysie*, 1953), Brak tu w zasadzie informacji dotyczących zewnętrznych warunków rozwoju systemu językowego. Znacznie wcześniej wydana publikacja A. Brücknera (*Dzieje języka polskiego*, 1906, 1913, 1925, 1960) zawiera natomiast pewną dysproporcję w zakresie informacji dotyczących dziejów wewnętrznych i zewnętrznych języka polskiego w związku z dość wyraźnym przesunięciem akcentu na te drugie. Kontrowersyjna jest wypowiedź A. Brücknera odnosząca się do łączenia badań wewnętrznych dziejów języka z badaniami jego dziejów zewnętrznych. W przedmowie do trzeciego wydania omawianej pracy autor pisze m.in. „Nie zmieniłem tylko układu głównego; przeplatam więc jak dawniej rzecz o gramatyce opowiadaniem o dziejach, chociaż wiem dobrze, że takie łączenie gramatyki i dziejów zawsze jest luźne i dowolne; obawiam się bowiem, że wszelki inny układ znuży czytelnika” (1925, s. 14).

2. Ogólnie biorąc, należy stwierdzić, że mniej lub bardziej ściśle i szerokie łączenie rozwoju systemu językowego z rozwojem warunków zewnętrznych (z dziejami narodu i państwa), przyjęcie zatem stanowiska metodologicznego zwanego ogólnie historyzmem, jest typowe dla współczesnego stanu badań historycznojęzykowych. Takie podejście, różniące się w szczegółach zakresem wypracowane zostało m.in. przez Profesora Władysława Kuraskiewicza i przez wspomnianych wyżej przykładowo uczonych: T. Lehrę-Spławińskiego, S. Urbańczyka, Z. Klemensiewicza, T. Milewskiego, B. Walczaka. Podobnie na przykład Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański (*Słownik terminologii językoznaw-*

czej, 1968, s. 234): „Historia języka [...]. Dział językoznawstwa zajmujący się nie tylko przebiegiem rozwoju samego systemu danego języka, a więc nie tylko dziejami wewnętrznymi języka, ale i dziejami zewnętrznymi. [...] słowem – zajmuje się dziejami systemu językowego w powiązaniu z dziejami społeczeństwa nim mówiącego”. Podobnie w zasadzie *Encyklopedia języka polskiego* po redakcją S. Urbańczyka (1992, s. 114) i *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* pod redakcją K. Polańskiego (1999, s. 237).

3. Profesor Kuraszkiewicz uważał, że „język zawsze służy nowym potrzebom społecznego obcowania, zmienia się pod wpływem zjawisk historycznych”⁴. Informował, że „zwykle zewnętrzne zmiany językowe kojarzą się z wewnętrznymi. W pewnych okresach życia narodu zmiany te narastają i rozwijają się szybko, w innych są powolniejsze”⁵. „Podział na okresy zewnętrznej historii języka odpowiada – zdaniem Autora – [...] podziałom na okresy w historii narodu [...]”⁶.

4. Badaniom historycznojęzykowym w ogólniejszym sensie towarzyszą zatem współcześnie pytania zarówno o przebieg procesów językowych i ich charakter, jak też o ich przyczyny i/lub cele, w tym szczególnie cele ogólniejsze, dalekosiężne tych procesów. Chodzi zatem nie tylko o odpowiedź na pytanie *jak jest (jak było) ?* (deskrypcja i taksonomia), lecz także o odpowiedź na pytanie *dlaczego tak jest (tak było) ?* (wyjaśnianie, eksplikacja)⁷.

Nurt, w którym zaznaczyła się potrzeba zbliżenia do nomologicznego (nomotetycznego) ujęcia dziejów języka, reprezentują m.in. takie wypowiedzi Z. Klemensiewicza, jak: „Należałoby tę ewolucję [systemu fon., gram. i leksykal.] objaśnić częściowo i przeważnie tzw. wewnętrznymi prawami rozwoju języka, [...]”⁸; „Wewnętrzna historia języka regulują wewnętrzne prawa rozwoju językowego”; „Wewnętrzne prawa języka mówią o podstawowych, prowadzących prawidłowościach kierunku i rodzaju zmian, które w języku zachodzą, o prawidłowościach uwarunkowanych swoistymi właściwościami systemu danego języka”⁹. Chodzi tu także o informacje zawarte w takich publikacjach I. Bajerowej, jak np. *Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka (na materiałach z historii polskiego języka literackiego)* (1965) i *Niektóre treści i metody socjolingwistyczne w historii języka* („Na ustaleniu ogólnych praw rozwojowych winny się skupiać obecne zadania historii języka polskiego, dążącej do skonstruowania modelu procesu historycznojęzykowego”¹⁰).

Ostrożniej o charakterze kierunków rozwojowych języka pisze T. Milewski: „Ogólne tendencje ewolucji, [...], nie działają w sposób konieczny zawsze i wszędzie, lecz występują tylko z pewnym stopniem prawdopodobieństwa w sprzyjających okolicznościach”¹¹.

---

⁴ W. Kuraszkiewicz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1972, s. 29.

⁵ Idem, s. 30.

⁶ *Loc. cit.*

⁷ Por. Z. Klemensiewicz, *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*, 1961, przedruk [w:] idem, *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, wybór prac pod red. A. Kalkowskiej, Warszawa 1982, s. 640.

⁸ Idem, *Czynniki sprawcze w rozwoju polszczyzny doby Odrodzenia*, 1954, s. 10.

⁹ Idem, *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*, *op. cit.*, s. 682-683.

¹⁰ I. Bajerowa, *Niektóre treści i metody socjolingwistyczne w historii języka*, 1972, s. 38; por. też s. 39.

¹¹ T. Milewski, *Językoznawstwo*, 1965, Warszawa, s. 187.

Wymienione w różnych pracach historycznojęzykowych prawa lub prawidłowości to zazwyczaj wyprowadzane indukcyjnie (indukcja zupełna lub niezupełna) generalizacje historyczne.

5. Zdaniem Z. Klemensiewicza, język polski doby Odrodzenia poddaje się procesowi normalizacji¹². Podobnie rzecz ujmuje I. Bajerowa: „Trzeba, aby historyk języka maksymalnie próbował zrozumieć rozwój języka, aby próbował dotrzeć do przyczyn przemian i do ich ogólniejszego sensu”¹³.

Łączy się z tym kwestia celowości zmian językowych (opis teleologiczny)¹⁴. W grę wchodzi tu także wspomniana przez W. R. Rzepkę i T. Zgółkę „podmiotowość” lub „przedmiotowość” ujęć teleologicznych (*Teoretyczne podstawy wyjaśniania zmian historycznych w zakresie fleksji języka polskiego*)¹⁵. W zbliżony sposób rzecz ujmuje I. Bajerowa¹⁶. Łączy ona „teleologiczny charakter twierdzeń z przyczynowo-skutkowymi”¹⁷, godząc w tym wypadku finalizm z kauzalizmem.

Pogląd o postępującej stale normalizacji w rozwoju systemu językowego podzielał także Profesor Kuraszkiewicz. Stwierdził On: „Zmiany wewnętrzne systemu językowego rozwijają się stopniowo, przez postępującą wciąż normalizację, przez upraszczanie i stopniowy zanik niektórych form gramatycznych albo przez wzbogacenie funkcji innych kategorii; przez niwelację niektórych odrębności lokalnych lub przez uogólnienie innych”¹⁸.

Według I. Bajerowej, w XVIII wieku tendencje rozwojowe przekształcają strukturę języka w taki sposób, „że staje się ona coraz bardziej prosta i przejrzysta, a zarazem coraz bardziej wyrazista”¹⁹. „Główny prąd zmian mowy da się – jej zdaniem – wytłumaczyć czysto wewnętrznym dążeniem do osiągnięcia stanu optymalnego”, przy czym optymalność jest tu rozumiana jako stan równowagi²⁰. W odniesieniu do języka polskiego XIX wieku I. Bajerowa pisze o wzrastającej sile tendencji do normalizacji, do ustabilizowania systemu²¹. „Za normalizację uważać się będzie – informuje I. Bajerowa – poddawanie języka pewnym normom, czyli redukcjonowanie fakultatywności na rzecz obligatoryjności”²². Jest to, według autorki, „pewna szeregowa odmiana tendencji (o charakterze

---

¹² Z. Klemensiewicz, *Czynniki sprawcze w rozwoju polszczyzny doby Odrodzenia*, op. cit., s. 7.

¹³ I. Bajerowa, *Czy potrzebna jest nowa historia fleksji języka polskiego?* [w:] *Studia historycznojęzykowe* II, 1996, s. 10.

¹⁴ Zob. np. T. Milewski, op. cit., s. 187; I. Bajerowa, *Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka literackiego (na materiałach z historii polskiego języka literackiego)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 23, 1965, s. 126.

¹⁵ [w:] *Struktura logiczna rozumowań lingwistycznych*. Praca zbiorowa pod red. J. Pogonowskiego i T. Zgółki, Poznań 1990, s. 209.

¹⁶ Zob. I. Bajerowa, *Komentarz do klasyfikacji wyjaśnień historycznojęzykowych W.R. Rzepki, T. Zgółki*, [w:] *Prace Językoznawcze*, 22, *Studia historycznojęzykowe*, red. A. Kowalska, Katowice 1994, s. 9; por. s. 12.

¹⁷ Ibidem, s. 12, por. też s. 11.

¹⁸ W. Kuraszkiewicz, *Gramatyka historyczna języka polskiego...*, op. cit., s. 29.

¹⁹ I. Bajerowa, *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*, Wrocław 1964, s. 238.

²⁰ Eadem, *Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka...*, op. cit., s. 126, 128.

²¹ Eadem, *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, I, Katowice 1986, s. 151; zob. też II, Katowice 1992, s. 204, 206.

²² Eadem, *Tendencja do normalizacji jako główny czynnik rozwojowy polskiego języka ogólnego*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, III, *Rozwój polskiego systemu językowego*, red. K. Rymut i W.R. Rzepka, Kraków 2000, s. 9.

wewnątrzjęzykowym) do upraszczania”²³. Tendencja do normalizacji w XIX wieku była uwarunkowana wewnątrznie i zewnętrznie²⁴.

W odniesieniu do najnowszej fazy rozwoju języka polskiego (1939–2000) I. Bajerowa mówi również o ewolucji w kierunku do ekonomiczności, do upraszczania systemu²⁵. Warto dodać, że – według autorki – „ze szczególną mocą działały w opisywanym okresie siły zewnętrzne: [...]”²⁶.

6. I. Bajerowa wcześniej pisała o tym, że ewolucja języka nie może jednak dojść „do idealnego punktu końcowego i bez ustanku trwać musi dążenie języka do nieosiągalnego w praktyce stanu optymalnego”²⁷. W później wydanej pracy autorka stwierdza, że mamy do czynienia z ustawicznym doskonaleniem się języka, który „staje się i łatwiejszy, i lepiej uporządkowany, i wyraźniej przekazujący potrzebne treści”²⁸. Są to trudne do sprawdzenia opinie mające niekiedy charakter impresji.

7. Relatywnie mniejsze lub większe, mające różne przyczyny (wewnętrzne i/lub zewnętrzne) „rozchwianie” w obrębie systemu językowego, związane ze stałym elementem, jakim jest układ: jednostki językowe (gramatyczne i leksykalne) w danej fazie rozwoju języka względnie ustabilizowane, a także jednostki wychodzące (starsze) z systemu i wchodzące (nowsze) do systemu, rozmaicie uwarunkowane (wewnętrznie i/lub zewnętrznie) to – jak wszystko zdaje się wskazywać – stała i regularna (w diachronii i synchronii) właściwość żywego, swobodnie i sprawnie funkcjonującego oraz dynamicznie rozwijającego się języka. Trudno tu mówić o ściśle rozumianej stabilizacji, o mało rozbudowanej wariantowości. Wariantowość jest m.in. współcześnie znacznie rozbudowana na różnych poziomach systemu językowego (na poziomie fonetyczno-fonologicznym, słowotwórczym, fleksyjnym, składniowym i słownikowym). Poświadczają to liczne opracowania językoznawcze, jak np. H. Jadackiej *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia* (2005), A. Markowskiego *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne* (2005) i wiele innych.

8. Ze znacznym stopniem prawdopodobieństwa wypada przyjąć, że społeczne (sociolektalne) i osobnicze (idiolektalne) myślenie i działania językowe o nieokreślonej częstotliwości oraz różnego rodzaju i różnej rangi czynniki zewnętrzne w stosunku do systemu językowego wpływają stale na proces rozwojowy tegoż systemu. Skierowują one ten proces nie tyle w stronę tzw. normalizacji, rozumianej głównie jako upraszczanie, zanik i/lub eliminacja wariantowości, ile raczej w stronę stale osiąganego w danej fazie rozwoju, w normalnych, swobodnych warunkach zewnętrznych stanu wystarczającego, zdolnego do pełnienia wielostronnej funkcji w komunikacji społecznej. Można by go nazwać stanem optymalnym (niekoniecznie doskonałym).

---

²³ Ibidem, s. 11, 12; por. I. Bajerowa: prawo upraszczania systemu.

²⁴ I. Bajerowa, *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, III, *Składnia. Synteza*, Katowice 2000, s. 158. Por. też: „Normalizacja to rezygnacja z różnych wariantów”, *op. cit.*, s. 159.

²⁵ Eadem, *Zarys historii języka polskiego 1939-2000*, 2003, s. 153.

²⁶ Ibidem. Por. też W. R. Rzepka, T. Zgółka, *Teoretyczne podstawy wyjaśniania zmian historycznych...*, *op. cit.*, s. 215 oraz W. R. Rzepka, T. Zgółka, *Rodzaje wyjaśniania zmian historycznych w zakresie polskiej fleksji*, „*Język Polski*” LXX, 1990, z. 3-4, s. 113-114.

²⁷ I. Bajerowa, *Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka...*, *op. cit.*, s. 141.

²⁸ Eadem, *Zarys historii języka polskiego 1939-2000*, *op. cit.*, s. 154.

9. J. Baudouin de Courtenay w jednej ze swoich prac stwierdził, że „potrzeba będzie wprowadzać do językoznawstwa coraz więcej myślenia ilościowego, matematycznego i w ten sposób zbliżać się coraz bardziej do nauk ścisłych”²⁹.

Profesor Kuraszkiewicz – jak już wyżej wspomniałem – wprowadził owo myślenie ilościowe do badań językoznawczych (w tym szczególnie do badań historycznojęzykowych) w szerokim zakresie. Udoskonalił On na tym gruncie w szczególności metodę statystyczną i stylometryczną. Ukazał wielkie korzyści naukowe płynące z zastosowania tych metod, m.in. w ustalaniu ogólniejszych kierunków rozwojowych systemu językowego i/lub jego elementów składowych, metod, które ze swej strony przyczyniają się do uzyskiwania odpowiedzi także na pytanie *dlaczego tak jest (tak było)?*

10. Programowy charakter dla badań historycznojęzykowych, do których wprowadzono metodę ilościową (statystyczną), ma opinia Profesora Kuraszkiewicza, że „nie ma ostrych zmian całego systemu językowego, tylko niektóre zjawiska narastają, tj. ulegają nasileniu lub osłabieniu, przy równoczesnym trwaniu i funkcjonowaniu zespołu innych elementów systemu języka”³⁰.

11. Ujmowana szeroko przez Profesora Kuraszkiewicza problematyka historycznojęzykowa, procedura badawcza i jej cenne wyniki twórcze odbiły się wyraźnie na praktyce badawczej Jego uczniów. Stworzyło to pewną wspólnotę naukową, którą można nazwać poznańską szkołą historycznojęzykową Profesora Władysława Kuraszkiewicza. Znajdujemy w niej zarówno elementy tradycyjne, jak i nowsze, zawsze z uwzględnieniem w jak najszerszym zakresie tej tak ważnej podstawy badań, jaką jest tekst. W szkole tej przyjęto koncepcję, według której uwarunkowane wewnętrznie (w obrębie systemu językowego) i zewnętrznie (przez czynniki pozajęzykowe) zmiany językowe dążą do normalizacji, co jest precyzyjnie badane od strony jakościowej oraz ilościowej za pomocą udoskonalonej przez Mistrza metody statystycznej.

Równoległy nurt badań historycznojęzykowych (por. wyżej) z szerszym potraktowaniem problematyki dotyczącej normalizacji stworzyła i wysoką rangę jemu nadała w licznych swoich pracach I. Bajerowa.

Specjaliści poznańscy umiejętnie, w miarę potrzeby, łączą w swoich pracach oba wspomniane wyżej nurty. Wymieniam tu tylko przykładowo trzy publikacje książkowe, które ukazały się w ośrodku poznańskim: W. R. Rzepki *Demorfologizacja w liczbie mnogiej rzeczowników w polszczyźnie XVI-XVII wieku* (1985), J. Migdał *O języku Andrzeja Glabera z Kobyliny. Studium normalizacji polszczyzny wczesnorenansowej* (1999) i T. Lisowskiego *Polszczyzna początku XVI wieku. Problemy wariantowości i normalizacji fonetyki i fleksji* (1999).

Bogata twórczość naukowa Profesora Władysława Kuraszkiewicza w zakresie historii języka polskiego oraz twórczość Jego uczniów i uczniów Jego uczniów stanowią znaczące ogniwo w dziejach polskich i europejskich badań historycznojęzykowych, wnosząc do nich wkład o trwałej wartości.

---

²⁹ J. Baudouin de Courtenay, *Językoznawstwo czyli lingwistyka w wieku XIX*, [1901]. Przedruk [w:] *Dziela wybrane*, I, Warszawa 1974, s. 21.

³⁰ W. Kuraszkiewicz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, op. cit. s. 30.

PROFESSOR WŁADYSŁAW KURASZKIEWICZ
AS A SCHOLAR OF THE HISTORY OF THE POLISH LANGUAGE

(Summary)

The questions concerning the history of language, broadly discussed by Professor Kuraszkiwicz, his research procedure and its valuable results, have clearly influenced the scholarly practice of his disciples. Thus, a kind of a scholarly community was formed, which can be termed Poznań Historic and Linguistic School of Professor Władysław Kuraszkiwicz. In this school, we find both the traditional elements as well as more recent ones, but text is always regarded as a very significant basis for studies.

I. Bajerowa, in her numerous works, started and accorded high status to a parallel trend in historical linguistic studies dealing – in a more extensive way – with the questions concerning standardization.

In their works, the experts from Poznań skilfully combine, as the needs arise, both trends mentioned above. As an example, only three book publications are mentioned here, which were issued in Poznań: the books by W. R. Rzepka, J. Migdał and T. Lisowski.

The comprehensive scholarly writings of Professor Władysław Kuraszkiwicz on the history of the Polish language and the writings of his disciples and the disciples of his disciples create an important link in the history of Polish and European studies into historical linguistics, bringing in a contribution of lasting value.